

Joan Coromines (1905-1997) i la llengua catalana

PER JOAN FERRER (Universitat de Girona – Antic col·laborador i secretari personal de Coromines)

Fer una valoració de l'obra i la personalitat de Joan Coromines, enguany, amb motiu del centenari del naixement del gran lingüista certament que no és una tasca senzilla. Coromines va viure en uns moments privilegiats i també tràgics de la història del nostre poble, al llarg de gairebé tot el segle XX, i ha deixat una obra ingent, de desenes de milers de pàgines, dedicades a l'estudi de la llengua catalana en els diversos aspectes, però també de la llengua castellana i d'altres varietats lingüístiques romàniques, com ara l'aranès, parlar gascó de la Vall d'Aran.

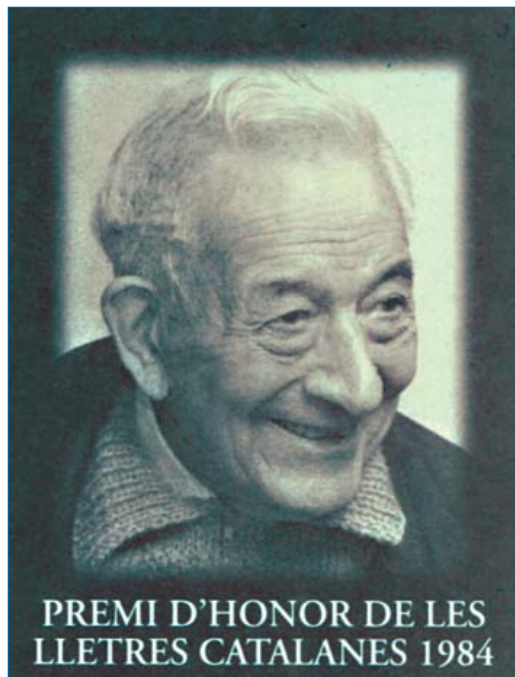
Aquest treball vol presentar alguns dels elements que considero fonamentals per a comprendre l'obra corominiana i la seva aportació a l'estudi de la llengua catalana.

1. L'«homenot»

Josep Pla –sorneguer i intel·ligent– va escriure sobre Joan Coromines i Vigneaux:

És un home alt, corpulent, vital, un admirable espècimen humà. Presenta la indefectible panxeta de l'home que ha arribat a la maduresa de la vida humana. El seu entregent és benèvol i lent, una mica reservat, comprensiu, desproveït de l'arrau-xament meridional. La maduresa dels seus anys és perfectament compatible amb el seu formidable rendiment de treball. Jo tinc la impressió que és l'home que treballa més d'aquest país –que treballa d'una manera segura, compassada i llarga. El lector que hagi passat els ulls per aquesta notícia, que tingui un coneixement, per petit que sigui, del *Diccionari*, que conegui, encara que només sigui de referències, el que ha escrit i elaborat, potser es preguntarà, com jo mateix m'he preguntat moltes vegades: és compatible la vida humana amb tot el que Coromines vol abraçar? (*Obra completa*, 16 [1970], 292-293).

Aquest «homenot» va néixer a Barcelona el 21 de març de 1905. Era fill del polític i escriptor Pere Coromines i de la pedagoga Celestina Vigneaux. La mare va ser la introductora del mètode pedagògic de Maria Montessori a Catalunya. Coromines va manifestar un afecte enorme per la figura del seu pare al llarg de tota la seva vida. D'ell va escriure, en la dedicatòria del volum IX del *Diccionari etimològic català*: «A la memòria de Coromines / creador / de l'home, de la consciència i del saber».

Joan Coromines es va llicenciar en Lletres i Dret a la Universitat de Barcelona (1927). En l'any 1928 defensà a Madrid la tesi doctoral intitolada *Vocabulario aranés*, dirigida per Ramón Menéndez Pidal. En 1927 començà a treballar com a professor auxiliar de les assignatures de llengua àrab i llatí a la Universitat de Barcelona.

En 1925 va passar uns quants mesos a la Universitat de Montpeller, on seguí classes de filologia romànica amb Georges Millardet i de lingüística amb Maurice Grammont. A Madrid, l'any 1928, seguí les classes de Ramón Menéndez Pidal i d'Américo Castro. A Zuric, el mateix any 1928, estudià amb

Jakob Jud i Arnald Steiger. En 1929 estudià una temporada a París amb Oscar Bloch, Paul Boyer, Clovis Brunel i Mario Roques.

L'any 1930, Pompeu Fabra incorporà Coromines com a secretari de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans. En 1935 esdevingué secretari del *Butlletí de Dialectologia Catalana*, publicació dirigida per Fabra.

Pel que fa a les persones que considerava els seus mestres, Joan Coromines l'any 1972 va escriure: De mestres en vaig tenir molts. Masses perquè el temps em permeti de parlar-ne a proporció del que els dec. [...] Els cinc que van influir més en mi són, per ordre cronològic: Pere Coromines, Maurice Grammont (Montpeller), Menéndez Pidal, Jakob Jud (Zuric) i Pompeu Fabra. Poso aquest en darrer lloc pensant en l'època de contacte personal intens, però la seva influència havia començat des de molt abans (*Serra d'Or* 542 [febrer 2005] 31).

A més d'aquests grans mestres, Coromines fa referència a altres cinc: Joaquim Balcells (professor de filologia clàssica), Carles Riba (crítica literària, grec i català), Massó i Torrents (llengua dels trobadors), Maximiliano Alarcón (àrab) i Josep Maria de Casacuberta («és d'aquells homes rars que saben ensenyar als amics»).

Pel febrer de 1939 s'exilià. Féu unes classes a l'École Pratique des Hautes Études de París i aconseguí –gràcies a les gestions de Menéndez Pidal i d'Amado Alonso– que el go-

vern argentí li concedís una plaça de professor de gramàtica superior castellana i de llatí a la Universitat de Cuyo (Mendoza).

Romandrà a l'Argentina fins a finals de 1945. Aleshores obtingué una beca important de la Fundació Guggenheim per a la preparació del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. En 1946 fou nomenat professor de filologia romànica de la Universitat de Chicago, una de les més importants dels Estats Units. No tornarà a Catalunya fins a l'any 1952. A partir d'aquesta data, obtindrà permís de la Universitat de Chicago per a concentrar la docència en un sol semestre i passarà sis mesos cada any a Catalunya a fi de recórrer tots els territoris de parla catalana amb l'objectiu de fer enquestes per a l'*Onomasticon Cataloniae* (*OnCat*) i recollir dades per al *Diccionario etimológico* (*DECat*). En 1967 es jubilà com a catedràtic de la Universitat de Chicago. En un quadern de notes escriurà: «16-VII-1967. Fi definitiva de l'exili. [...] Total 20 anys i mig, més 2 anys dels exilis juvenils.»

L'any 1977, a Pineda de Mar on es va instal·lar, Coromines començà la redacció del *Diccionario etimológico català*. A partir d'aleshores, ja pràcticament no es mourà d'aquest poble de la costa del Maresme, on redactarà tot el *DECat* i tot l'*OnCat*. El 2 de gener de 1997, el Mestre va morir a casa seva. Va treballar en la correcció de les gallerades de l'*OnCat* fins al dia 27 de desembre anterior.

2. L'ardida piràmide

L'any 1972, en les respostes a un qüestionari que li havia plantejat Baltasar Porcel per a una entrevista per a *Serra d'Or*, que no es va arribar a publicar mai i que s'ha donat a conèixer per primera vegada el mes de febrer del 2005, Joan Coromines va escriure: «Tinc en el teler tres grans llibres: «*Onomasticon Cataloniae*», «*Diccionario etimológico i complementari de la llengua catalana*», «*Tractat de gramàtica històrica catalana; I Fonètica, II Morfologia i temes sintàctics*»» (*Serra d'Or* 542 [febrer 2005] 32).

Aquestes obres constitueixen l'edifici que a Coromines li plaia d'anomenar l'«ardida piràmide», que ell sol, amb molt poca ajuda d'altres persones, va anar aixecant tenaçment, carreu a carreu.

L'obra de lingüista, però, és molt més extensa. La podem agrupar en els grans blocs següents:

- a) Diccionaris etimològics de les llengües castellana i catalana: *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, 4 vols., 1955-1957; *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, 1961; *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (amb la col·laboració de José A. Pascual), 6 vols., 1980-1991; *Diccionario etimológico i complementari de la llengua catalana* (amb la col·laboració de Joseph Gulsoy i Max Cahner; volum x: Index a cura de Joan Ferrer, Josep Ferrer i Joan Pujadas), 10 vols., 1980-2001.
- b) Diccionari etimològic dels topònims catalans: *Onomasticon Cataloniae* (amb la col·laboració de Max Cahner, Joan Ferrer, Josep Giner, Joseph Gulsoy, Josep Mascaró, Philip D. Rasico i Xavier Terrado), 8 vols., 1989-1997 [1998].
- c) Estudis lingüístics, lèxics i etimològics sobre l'aranès: *Vocabulario aranés*, 1931; *El parlar de la Vall d'Aran*, 1990.

Coromines va ser sempre un lingüista amb un sentit molt afinat de la llengua

- d) Obres de divulgació: *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, 1954.
- e) Recull de treballs sobre sintaxi catalana, gramàtica històrica i evocació dels seus mestres Fabra i Jud: *Lleures i converses d'un filòleg*, 1971.
- f) Aplecs d'estudis de lingüística històrica i toponomàstica sobre les llengües catalana i castellana: *Estudis de toponímia catalana*, 2 vols., 1965-1970; *Tópica hispánica. Estudios sobre los antiguos dialectos, el substrato i la toponímia romances*, 2 vols., 1972; *Entre dos llengüatges*, 3 vols., 1976-1977.
- g) Edicions d'autors antics i moderns: Cerverí de Girona, que, amb pertinàcia, mai no va voler reconèixer que era la mateixa persona que Guillem de Cervera; les *Vides de sants rosselloneses* (versió rossellonesa del segle XIII de la *Legenda aurea*); Pere Coromines; Homilies d'Organyà; Francesc Eiximenis; Pompeu Fabra (*Gramàtica catalana*, 1956); Juan Ruiz (*Libro del buen amor*).
- h) Traduccions: Publi Terenci Àfer (*Comèdies*, 4 vols., 1936-1960; en col·laboració amb el seu pare, Pere Coromines); Kalidassa, *Vikramórvaçi* (en col·laboració també amb P.C.), 1970; J. B. Hofman, *El latín familiar*, 1958.

- i) Epistolaris: en curs d'edició, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. Fins ara s'ha publicat la correspondència amb Pompeu Fabra (1998); F. de B. Moll (2000); Josep Pla (2001); Joan Fuster (2002); Carles Riba (2002); Hipòlit Nadal i Molló i Avel·lí Artís i Balaguer (2003), i Joan Sales (2004).

En format d'una obra literària normal –i no en les pàgines grosses, amb dues columnes i de tipografia atapeïda dels diccionaris, com es van publicar– el conjunt de l'obra de Coromines ocuparia tres vegades el volum de l'*Obra completa* de Josep Pla. Ens trobem, doncs, davant una de les obres més extenses de tota la història de la cultura catalana.

3. Les etimologies

L'aportació de l'obra de Joan Coromines a la llengua catalana se situa majoritàriament dins l'àmbit de l'etimologia: l'estudi dels orígens i de la història dels mots. Amb tot, Coromines va ser sempre un lingüista amb un sentit molt afinat de la llengua. En una carta a Fabra, en què responia a unes consultes que el Mestre li havia plantejat en una lletra anterior a propòsit de determinades esmenes que calia introduir en el *Diccionario general de la llengua catalana*, escriu:

Les raons a tenir en compte es poden classificar per ordre de força en els grups següents:

- a) pronúncia dels dialectes moderns que distingeixen (llevat si és evidentment deguda a una alteració moderna i sense arrelament) i dels textos antics escrits per gent que distingia oralment;
- b) raons estructurals de l'idioma, de congruència dins el sistema (p. ex. *tros* – *destrossar*);
- c) l'ús arrelat en la nostra ortografia, quan es tracta de mots importants la imatge dels quals s'ha fixat ja en la memòria de la gent: si són mots extraordinàriament importants aquesta raó pot passar de vegades davant de b), i àdhuc en algun cas extraordinari davant de a), mentre que si són mots poc importants –mots de diccionari com *fenal*, *sacotell*, etc.– aquesta raó té menys força àdhuc que d);
- d) l'etimologia, que solament té força com a subsidiària de les anteriors, com a raó de reforç d'aquestes, o en els casos en què tots els dialectes, ja des d'antic perderen la distinció o no la conegueren mai.

Finalment convé adoptar aquella norma de prudència comuna a tots els afers humans que recomana, en cas de dubte, d'abstenir-se de fer res, o bé, en el que ara ens interessa, esborrar el mot

del diccionari, si no hi ha veritable necessitat d'incloure-l'hi (Joan Coromines a Pompeu Fabra, carta XVIII, 8 de desembre de 1948).

Aquesta perspectiva teòrica es desplega d'una manera admirable en les consideracions que Coromines fa al seu mestre Fabra a propòsit de la grafia que calia adoptar per al mot *racó*:

Recó o racó? Aquest sí que és un cas important i vostè fa bé de recordar-me'l. En el *Butlletí de Dialectologia Catalana* XXIV, 7-10, vaig indicar i documentar que la pronúncia *racó* és absolutament general en els dialectes occidental i valencià, des de la Vall d'Àneu fins a Elx. A la ciutat de Lleida hi ha una fonda molt coneguda i acreditada que exhibeix el rètol Fonda El Racó, i segurament aquella gent s'admiraria molt si els deien que ho escriuen malament, i protestarien que les seves orelles no hi estan d'acord. A l'Edat Mitjana també és general *racó*, per exemple en els textos valencians que allí cito, i en el *Curial*, edició Els Nostres Clàssics II,232; etc. L'ètimon, com allí demostro, és l'àrab vulgar *rokûn*, que va passar a *racó* per dissimilació; el castellà *rincón* i el portuguès *rincão*, eren antigament *rancón* (-ão), alterats per influència del prefix *re-* i ulteriorment per l'acció del grup *nk*. Aquesta influència del prefix *re-* en català hauria pogut produir-se, però no s'ha produït enlloc. Jo no vacillaria a recomanar *racó*, de la mateixa manera que *rere*, *vine* i *deler* (Joan Coromines a Pompeu Fabra, carta XVIII, 8 de desembre de 1948).

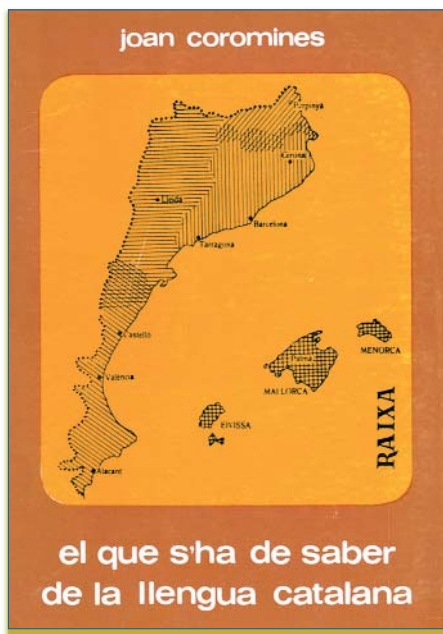
Crec que pot ser molt il·lustratiu veure l'estil de treballar de Joan Coromines exemplificat en un article dels seus diccionaris etimològics: *brúixola* i el castellà *brújula*. Abans, però, es necessari contrastar la informació i l'estil que tot seguit veurem en Coromines, amb el de l'obra capdavantera dels estudis etimològics científics de les llengües romàniques del segle XX: el *Romanisches etymologisches Wörterbuch* (Heidelberg 1924) de Wilhelm Meyer-Lübke. Tradueixo el text alemany de Meyer-Lübke:

6892. *pyxís* 'caixa'. 2. *buxida*. 2. italià del sud. *bussola* (> francès *boussole*, espanyol *brujula* [sic]), 'brúixola', italià *bossolo* 'caixeta d'almoines', dialecte de Versilia *bussula* 'baldufa', francès antic *boïste* (> italià *busta*), francès modern *boîte* (> portuguès *boeta*) 'capsa', 'còtila de les articulacions', dialectal 'botó de la roda', provençal *bois(ez)a*, *b(r)ostia*.

Es tracta d'una acumulació de mots de les diverses llengües i dialectes romà-

nics relacionats amb un ètim comú. En l'original alemany, la informació, a fi d'estalviar espai de paper, es dona plena d'abreviatures que li donen l'aspecte d'una mena de guia telefònica o taula de logaritmes per a ús de lingüistes pacients i inescrutable per a llecs.

Coromines, en els seus diccionaris etimològics de la llengua castellana, que li aportaren un reconeixement pràcticament universal entre els romanistes de la segona meitat del segle XX, canvià absolutament l'estil i la manera de fer diccionaris etimològics que havia establert el gran mestre alemany Meyer-Lübke. Vegem l'article *brújula* del *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (Madrid 1987: I,681a22-44):

BRÚJULA, del it. *bussola* y éste del lat. vg. *BUXIDA* 'cajita', procedente del gr. *pyxís, ídos*, íd. 1ª doc.: 2º cuarto del S. XV, Díez de Games, ed. Mata, p. 36; Nebr.¹. En Italia desde el S. XIII; el cat. *brúixola, búixola*, que quizá sirvió de intermediario, se halla por lo menos desde med. S. XV. En España el vocablo sufrió la influencia del cat. *boixeta*, cast. *buxeta* 'cajita', descendiente autóctono de la misma palabra que *brújula*. La *r* de éste es debida a repercusión de la otra líquida. Pronto aparece *brújula* en los sentidos figurados de 'dirección, rumbo' y 'mira'², 'asomo, aparición atisbada' (en el *Buscón* de Quevedo, ed. Castro, 269.17).

¹ Capmany, citado por Terlingen, dice haber hallado *brúixula* mencionado en naves de Castilla ya en 1403, y en naves catalanes en 1419.—² Ejs. de los SS. XVI-XVII en *Dist.*, pero ya significa 'mira' en el diccionario de Nebr.: «*brúixula para tirar*. libramentum».

La informació, la precisió i l'estil són absolutament admirables. Abans de Coromines mai ningú no havia estat capaç de formular unes síntesis tan brillants de saber lingüístic i d'història del lèxic espanyol i romànic.

Aquest article de 23 línies en l'edició original es convertirà en una article llarguíssim de dues pàgines ben atapeïdes en el *DECat* II,295b41-297b38. Aquí sols en podrem resseguir l'estructura fonamental. Comença amb una síntesi de l'article:

BRÚIXOLA i la forma clàssica BÚIXOLA, més ben conservada i encara més usada en molts llocs, són probablement alteració del ll. vg. *BUXIDA* 'capsa', provinent del gr. *pyxís, -ídos*; amb el sentit nàutic el mot apareix en les terres catalanes primer que enlloc, si bé abans ja es troba, aquí i a fora, com a nom de capsetes d'altres usos. ? 1ª doc.: *bóxola* 'capseta' 1323 (*buxula* en baix llatí fora de Cat., 893, 1029); *bóxola de mar*, 1363; la *búixola* nàutica ja en aquesta forma 1380; *brúixola* 1389.

Tot seguit passa a valorar críticament les opinions que sobre el tema han aportat altres lingüistes:

És important el llibre de Michael Metzeltin, sobre la terminologia de la búixola, preparat acuradament sota la magistral direcció del nostre col·lega Germà Col·lon. No va tenir accés, però, a algunes fonts valuoses, en particular l'*InvLLCat*. d'Alart, on veig...

A continuació aporta documentació inèdita dels segles XIV i XV. Després presenta dades d'història cultural i la documentació corresponent recollida de les llengües romàniques:

Un dels més antics artífexs del preciós instrument fou el famós «Cresques Abran magistrum mapamundorum et *buxolarum*» que Metzeltin (p. 46) documenta a Barcelona l'any 1381. De la seva documentació es dedueix que el mot no apareix en italià ni en castellà fins al S. XV; sembla, doncs, que no era prou fundada, almenys pel que fa a l'instrument nàutic, l'afirmació de Terlingen (basada en Vidos) que en italià ja és del S. XIII.; com sigui que Metzeltin només hi assenyala *bó<s>olo* poc abans de 1424, i *bússola* des de 1519-25. En cast. apareix *brúixola* per primer cop en Joan Boscà, català, 1534; jo afegeixo que *brúixula* ja figura en Díez de Games, que a penes és posterior a allò, i no es pot datar ben exactament sinó del 2º quart del S. XV (ed. Mata, p. 36). Així i tot és ara segur que al castellà degué arribar-li el mot des del català, i no pas de l'italià (com asseguraven Ter-

lingen i els altres). El fr. *boussole* és posterior, només des del 1552, i per la forma sembla suggerir que a França se sumà un corrent provinent del català amb un d'italià. El portuguès, on encara és més corrent *agulha de marear*, i *bússola* no hi apareix fins a 1712, ho pendria de l'italià.

Cal tenir ben present, és clar, que aqueixes indicacions de prelació es refereixen al mot més que a l'instrument, que ja es descriu clarament en català, castellà i italià des del S. XIII, a Itàlia com a *calamita*, en cat. *aguja*, cast. *aguja*.

Tot seguit dóna documentació de textos no literaris dels segles XIV i XV i –a manera d'un diccionari d'autoritats– dels clàssics Ausiàs Marc i Jaume Roig on apareix esmentat el mot *búxola* (Marc) i *brúxola* (Roig) i del diccionari d'Onofre Pou, *The-saurus puerilis* (València 1575).

A continuació de l'apartat de documentació antiga aporta la informació recollida de la llengua viva, per ell mateix en les seves enquestes a la costa menorquina, per Mn. Antoni M. Alcover (1909), per Tomàs Aguiló (1815): *búxula*. El *Diccionari Alcover Moll* i el *Diccionari Figuera* (Palma 1840) admeten totes dues formes: *búxula* i *brúixula*. A València, Escrig les admet totes dues i Coromines recollí *brúixola* al Perelló de l'Albufera (1962). La informació que ve tot seguit cal llegir-la amb detall:

En la costa del Principat, ni el *Diccionari Fabra* ni el vocabulari d'Amades-Roig no donen altra cosa que *brú-*, però cal tenir en compte que a Barcelona havia penetrat una forma acastellanada *brúžul?*, única que jo hi havia sentit fins a 1920: després hi ha reprès algun terreny la forma legítima amb –x–, però això fa que en realitat les preferències barcelonines en aquest cas haurien de portar menys força que en d'altres. En tot cas *búixola* devia ser la forma del país en la Costa de Llevant, car és la que encara els vells pescadors de Sant Pol fins als anys 1920-30. Llavors Enric Germà (Vinagreta), que havia nascut cap a 1865, em va ensenyar sovint una vella «*búixola catalana*» que guardava la seva família des dels temps de l'aviar, i encara funcionava perfectament. Ho deien sovint.

A continuació passa a discutir la nova proposta etimològica del filòleg Metzelin, ja esmentat, que proposa que el mot derivi no de BUXIDA 'capsa', «admesa per tothom», sinó que es tractaria d'un derivat romànic de BUXUM 'boix'. Coromines conclou d'una ma-

nera lapidària: «imagino que troba dificultat a explicar-se el canvi de –D– en –L–. Visió superficial de la fonètica.»

L'article del *DECat* es complementa amb «una altra forma que pren el mot en català antic, en el seu senti de 'capsa': *BÚSTIA*». El mot fa que Coromines condueixi els seus lectors per camins formidables, des d'un text en baix llatí del Rosselló d'una data tan reculada com l'any 948, on ja apareix aquest mot, fins que:

El nostre mot va sortir de l'ús corrent a la fi de l'Edat Mitjana i va ser reintroduït per substituir el cast. *buzón*, per recomanació de P. Fabra, en una conversa filològica dels anys 1922-25. Restauració artificial, és clar, però que ha tingut èxit considerable: no ens en pensem.

toponòmica no sols ha de conèixer molt bé el català sinó també les altres llengües emparentades, i la lingüística romànica en general, car de vegades a la nostra toponímia apareixen mots romànics perduts totalment en català però vius en llengües germanes. [...]

Que convé que el toponomista sàpiga el llatí a fons, és evident. Però també el grec li serà molt útil, encara que l'aportació d'aquesta llengua en l'estrat popular i local sigui només escassa i indirecta, a través del llatí vulgar i de l'onomàstica personal. Cal encara més que sàpiga l'àrab, car la dominació musulmana va deixar en el migdia del Principat i en les terres balears i valencianes una aportació toponímica de grandíssima importància. D'altra banda, convindria que fos un bon germanista,

És fascinant l'habilitat de Coromines per a conduir els lectors des de la documentació antiga, als documents o als grans escriptors del període medieval, fins a arribar a les seves enquestes pel tot el territori de la llengua amb l'objectiu de documentar la pronúncia viva dels mots o bé a la seva pròpia experiència, on la seva memòria privilegiada pot donar testimoni de fenòmens lingüístics i culturals que ell va viure com a protagonista. Tot plegat amb una prosa que jo considero veritablement modèlica: rica, culta i matisada, però, al mateix temps mancada en absolut d'artificiositat.

4. La toponomàstica

La toponomàstica, l'estudi científic de l'etimologia dels noms de lloc, va ser la gran passió de Coromines. Cal distingir aquesta disciplina de la toponímia, que té com a objecte d'estudi el recull dels noms de lloc. La toponomàstica és probablement la part més complexa de la lingüística, perquè s'enfronta a l'estudi de «l'arxiu més antic de la història», tal com li agradava de dir a Coromines. La passió per l'estudi dels noms de lloc comença molt aviat en l'obra de Coromines: ja l'any 1933 la Generalitat de Catalunya publicà la *Llista dels noms dels municipis de Catalunya dreçada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans amb la col·laboració de la Ponència de Divisió Territorial*, que va ser elaborada per Pompeu Fabra, Josep M. de Casacuberta i Joan Coromines. Aleshores Coromines era un jove lingüista de vint-i-vuit anys.

El bagatge intel·lectual del toponomasta ha de ser enorme. Coromines, l'any 1932, en una conferència feta a la Universitat de Barcelona i que va publicar en 1965 dins *Estudis de toponímia catalana*, va escriure:

El qui vulgui penetrar en els secrets de la

perquè tot Catalunya és plena de topònims provinents de noms de persona d'origen germànic, especialment gòtic o franc; ara bé, com que les llengües d'aquests pobles són poc conegudes, generalment cal deduir les seves formes de la comparació amb els altres dialectes germànics, sobretot l'alt alemany, l'anglò-saxó i les llengües escandinaves: el qui no sàpiga, doncs, almenys un poc de lingüística germànica comparada, anirà venut en la interpretació d'aquesta gran massa de noms.

Coromines va descobrir que els noms de lloc del país de parla catalana formaven «sèries de topònims» o «paisatges toponímics», que compartien diverses estructures. Així hi ha molts noms formats a partir de noms de persona llatins seguits de la terminació adjectiva –ANUS, –A, –ANUM que tenen el sentit de 'poble, vil·la o propietat de', com ara Cornellà < CORNELIANUM, Romanyà < ROMANIANUM, Lluçà < LUCIANUM, Marçà < MARCIANUM, etc. Altres noms que terminen en –RIU provenen de noms de persona germànics acabats en –RIK: Arderiu < HARDARIK, Guitarri < WITIRIK. Altres deriven del genitiu d'aquests noms: VILLA HARDARICI 'mas d'Hardarik'. Així: Escarri < ASCARICI, Llongarri < LANGURICI,

Montsoriu (Montseriu) < MONTEM SIGERICI. La sèrie de noms de lloc que terminen en -ET provenen de collectius de noms de planta llatins que acabaven en -ETUM: Freixenet < FRAXINETUM 'bosc de freixes', Lloret < LAURETUM 'bosquet de llorers', Canet, Canyet < CANNETUM 'canyar', Espinalbet < SPINA ALBA + ETUM 'bosquet d'arços', Poblet < POPULUS + -ETUM 'plantada de pollancre', etc. Alguns sufixos són indicis de noms preromans de sentit ignot: Manresa < MINORISA o MINORESA, Albesa, Olesa, Artesa, Gandesa, Soresa (Súria), Castanesa, Ardesa, Orpesa. Altres famílies provenen de l'àrab, com ara: CALA(T) < QĀLĀT 'castell', Calassanç, Calaceit, Calaterrà (Carratellà).

El vocabulari antic és fonamental per a determinar el sentit d'alguns topònims: *quer* 'roca': Queralbs, Queralt; *toron* 'deu': Toronell; *sallent* 'cascada'; *tena* 'tenda, botiga, taverna': Tenes, Calldetenes; Flix < FLEXUS 'corba'. El coneixement d'altres llengües és fonamental per a poder determinar el sentit de determinats mots: Fraga < llatí FRAGUM, que existeix en portuguès amb el sentit de 'afrau o congost' o bé de 'esquei, massa rocallosa clivellada i cantelluda'; Penedès, emparentat amb el portuguès *penedo* 'roquissar', etc.

L'*Onomasticon Cataloniae*, el gran diccionari etimològic dels noms de lloc de les terres de parla catalana, va ser la darrera de les grans obres de Coromines, tot i que la idea havia estat concebuda durant la dècada dels anys vint, sota la inspiració de Josep M. de Casacuberta, que va ser director de l'Oficina de Toponímia i Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans. Coromines fou nomenat director d'aquesta secció l'any 1931. En 1989, quan el lingüista tenia vuitanta-quatre anys, va aparèixer el primer volum de l'obra, dedicat exclusivament a la *Toponímia antiga de les Balears*. A partir de 1994 es va publicar la sèrie alfabètica dels volums de l'*OnCat*, que va culminar amb el volum VIII publicat a finals de 1998, amb peu d'impremta de 1997. L'edició dels volums VI-VII-VIII va ser preparada per qui signa aquest treball, després de la mort de Coromines, que havia deixat redactat i revisat tot el text.

L'estructura dels articles de l'*OnCat* respon al model de l'article *Capsec* (III,255b12-29). Aquest breu article va ser redactat per mi seguint les dades i les indicacions del Mestre, però penso

que és un exemple ben clar de la metodologia toponomàstica corominiana: CAPSEC

Agregat de la Vall de Bianya (Garrotxa). PRONUNCIACIÓ MODERNA: kapsèk, oït a Bianya per Casacuberta.

DOCUMENTACIÓ ANTIGA: Cubile Secho any 941 (Col·lecció Moreau VI,171r); Cubilisicco any 1017 (Balari, Orígenes, 165; cf. Monsalvatje XVII, 281; XVII, 190); Cuilsech any 1195 (BABL IV, 246); Cuuil sech any 1266 (Alart, Dicc.); Causech any 1359 (Col·lecció de documentos del Archivo de la Corona de Aragón XII, 107).

ETIMOLOGIA: Del llatí CUBILE SICCOM 'jaç o jaça', és a dir, era una pleta on jeia el bestiar, en la qual l'herba s'assecava

vent (recollida de viva veu en les seves enquestes per tot el domini lingüístic) permeten de fixar. Així, per tal de determinar el sentit de Calella (Maresme), que és un derivat diminutiu de *cala* 'entrada del mar', Coromines especula fins a arribar a concloure que és un derivat de CACABUS 'bassa dels molins'. En llegir l'article que dedica dins l'*OnCat* a aquest topònim del Maresme, hom queda aclaparat per la gran quantitat de coneixements especulatius que Coromines és capaç de desplegar, però al mateix temps té la sensació que es troba davant una construcció força inversemblant.

Joan Coromines amb Joan Ferrer i Costa, al costat de la mítica calaixera. Pineda de Mar, abril de 1990.

Dins Joan Coromines, 90 anys

aviat. CUBILE > cuil > cul-sec. Atès que el nom, com és fàcilment comprensible, es prestava a jocs de paraules de sentit ridícul, la primera part del Nom de Lloc va ser substituïda pel d'una altra part del cos. Aquest canvi va ser facilitat perquè a l'altre extrem de la vall hi ha la ben coneguda collada de Capsacosta (cf. *Estudis de toponímia catalana* I,9; DECat II,1025a24-34).

Coromines, amb els immensos coneixements lingüístics que va arribar a acumular al llarg de la seva vida, volia donar resposta a tots els grans problemes que presentava la toponímia catalana. En l'*OnCat*—potser pel fet que és la darrera obra de la seva vida— sovint es deixa portar per un afany especulatiu que el fa anar més enllà del que estrictament les dades dels noms de llocs (recollides en documents arcaics) i la informació sobre la pronúncia vi-

5. La història de la llengua catalana del segle XX

Joan Coromines ha ocupat un lloc de primera fila en la història de la llengua del segle XX. De ben jove, va ser escollit per Fabra per a treballar al seu costat en les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans. En una carta de l'any 1948, pocs mesos abans de morir, el gran artífex de la normalització i modernització de la llengua catalana escrivia a Coromines:

Em plau molt, com amic que us sóc i com a patriota, saber-vos esdevingut un lingüista de primera fila, que honora Catalunya; però això, enyorat Coromines, no em consola de la pena que em fa veure-us allunyat de la nostra terra, privat de dedicar-vos de ple a l'obra de perfeccionament de la nostra llengua i d'ésser, com us pertoca, el cap de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut,

de les nostres fins ara desgraciades Oficines. Jo que, quinze anys endarrera esperava que, per fi, anàvem a redreçar-les un cop desembarassats dels qui tant entrebancaren el seu bon funcionament! Però confio que, amb mi o sense mi, l'obra interrompuda es reprendrà, i vós hi sereu (*Pompeu Fabra a Joan Coromines*, carta xvi, 8 de maig de 1948).

Coromines va saber-se i sentir-se sempre *el* deixeble i successor de Fabra. En una carta adreçada a F. de B. Moll de l'any 1954 escriu:

Més d'una vegada he acariciat el projecte d'oferir-vos de col·laborar en el vostre diccionari llegint-ne una prova, o bé el manuscrit destinat a la impremta, i donant-vos a conèixer totes les crítiques i millores que aquesta lectura em suggerís. Deixem de banda les etimologies (és clar que tindria molt a dir-hi), però ben sovint els materials lexicogràfics que tinc recollits em permetrien d'omplir llacunes desconcertants que es noten en la vostra obra, i el meu coneixement de tots els parlars del Principat, coneixement directe i completat a cada moment durant molts decennis ja, supliria força deficiències que s'observen en la vostra informació d'aquesta zona (*Joan Coromines a Francesc de B. Moll*, carta 59, 26 d'agost de 1954).

Els epistolars de Coromines –que es troben en curs de publicació– permeten de veure el paper que ell, des del seu exili a la Universitat de Chicago, tenia en la història interna de la llengua catalana durant el crucial segle XX. Així escriu a Moll, l'any 1964:

La llengua, que només nosaltres podríem deslliurar *aptament* de petites subtileses, tibantors i complicacions innecessàries, deixarem que vagi passant beatíficament, sense ajuda nostra, a l'estat d'idioma feible o brahmànic massa embullat i massa distant de la llengua parlada perquè aquest jovent apressat i aqueferat que ara puja s'entretengui a apendre'l? (*Joan Coromines a Francesc de B. Moll*, carta 137, 11 de gener de 1964).

En el conjunt de cartes que es van intercanviar amb el novel·lista i editor Joan Sales és potser on queda més ben reflectit el mestratge que Coromines va voler exercir sobre un dels grans editors catalans dels difícils anys del franquisme. Sales tornà a Catalunya del seu exili mexicà l'any 1948 i s'adonà que la situació de la llengua era gravíssima: el català no s'ensenyava a les escoles i la llengua es trobava confinada en mans d'un grup molt reduït de correctors (Artells, Bardagí, Miracle i pot-

ser algun altre) que havien mantingut la normativa com si es tractés d'un fòssil. Sales empra l'artilleria pesada en una carta antològica de l'any 1957:

L'Aramon sembla que es pensi que es poden escriure novel·letes i comèdies de tema actual i tònica realista posant-hi *llurs, mancar, vidu, calb*, etc. L'Institut és actualment un catau reaccionari [...]. En les actuals circumstàncies resulta perillós, perquè aquesta sensació –que el català és una llengua fòssil, estancada en un grau arcaic d'evolució– és una de les causes que la joventut se'ns escapi dels dits. Que una llengua literària es pugui abstreure totalment o quasi de com és parlada en la realitat, és una utopia insensata, que no pot conduir més que a la mort d'aquella llengua.

La gent ha d'escriure aproximadament tal com parla. La gent que parla malament ha d'escriure malament. La gent que parla bé ha d'escriure bé. Voler que tothom escrigui igual és una bestiesa. S'ha d'ensenyar als que parlen malament a escriure malament, vull dir aproximadament com parlen, perquè és el que fan quan escriuen en castellà. A ningú no se li ocorre que un manobre murcià, quan escriu, hagi de tenir un estil cervantí. Hi ha d'haver una llengua corrent reduïda a la mínima expressió, que ofereixi el mínim de dificultats a ser escrita, llegida i entesa (*Joan Sales a Joan Coromines*, carta 35, 9 desembre 1957).

Coromines es mostra en la relació epistolar amb Sales com un gran mestre, timoner segur

Una altra carta de l'any 1958 rebla el clau:

Caldria [...] facilitar a la gent l'ús escrit del català –al capdavant la immensa majoria de gent no té per què escriure obres clàssiques, sinó cartes de comerç i de família! La idea que «el castellà és molt més fàcil que el català», és general entre les capes incultes del nostre país, i fins entre bona part de les més o menys cultes. [...] Aquesta tendència reaccionària és molt forta en l'amic Aramon, i de no posar-s'hi remei determinarà el desprestigi de l'Institut d'Estudis Catalans en tant que institució legisladora de l'idioma. Pels camins d'aquest il·lustre, el català acabaria essent una llengua de maniàtics, totalment inser-

vible per a la vida corrent i per a la literatura viva (*Joan Sales a Joan Coromines*, carta 38, 4 febrer 1958).

I de nou l'any 1959:

De no ser que se'ns en fumi olímpicament que el català passi a ser definitivament una llengua sagrada per l'estil del provençal. De vegades sospito que tal és el cas dels aramons, que fins sembla que disfrutin pedantescament assenyalant faltes de gramàtica (*Joan Sales a Joan Coromines*, carta 52, 20 març 1959).

Coromines –que a vegades tenia per costum disparar i després apuntar– es mostra en la relació epistolar amb Sales com un gran mestre, timoner segur –potser l'únic en aquells moments dramàtics per a la història de la nostra llengua i de la nostra cultura. L'extens fragment que reproduïm tot seguit és una peça antològica de saviesa lingüística i de prudència pedagògica:

Alguns dels projectes que em vau exposar em semblen molt perillosos. Ara bé, jo tinc plena confiança en vós, en el vostre patriotisme i en el vostre sentit de responsabilitat [...] La idea *insensata* de canviar l'*ortografia* [...]. Confesso que d'aquests 40 anys en fa 25 o 30 que vaig arribar a la conclusió que la nostra ortografia tenia imperfeccions d'importància. Mentre totes ens ponien, i comptàvem amb l'escola i amb la premsa, el mal en definitiva era lleu [...]. Si aquells maleïts pedants que van forçar la mà a En Fabra i l'obligaren –a canvi d'altres simplificacions exigides per Fabra– a acceptar, vulgues no vulgues, la *ç*, la *h* i d'altres complicacions supèrflues, haguessin tingut veritable consciència nacional, s'haurien escruixit del mal que feien, però la seva pedanteria era més forta que el seu patriotisme, i d'altra banda el patriotisme que tenien era de la mena ibèrica, patriotisme més aviat negatiu: interessat més que res a diferenciar-se dels castellans i a combatre'ls, però bastant indiferent i fins despectiu davant el bé de les nostres classes populars [...]. Però bé, tot això és història, és un fet acomplert i sense remei! Aquest fet és l'única cosa que, en el fons, ens interessa ara.

D'altra banda noteu una cosa molt més important. Que la gran majoria de les dificultats de l'ortografia catalana són dificultats *inherents*, de les quals aquells pedants no tenen cap culpa. Dificultats inherents per dues raons. Primer perquè la nostra llengua és *molt* més rica en sons que el castellà. Aquest no té més que 5 sons vocàlics i 18 sons consonàntics (parlo de sons i no de lletres):

és una llengua d'una monotonia i d'una pobresa fonètica extremes. El català, en canvi, té 23 sons consonàntics diferents i té 8 vocals en lloc de les 5 castellanes. Ara bé com que català i castellà han d'expressar aquest nombre diferent de sons per mitjà del mateix nombre de lletres heretades de llatí, que no són en total més que 24 (mentre que els nostres sons són 31), salta als ulls que el català, per compensar aquest dèficit de l'alfabet llatí, ha de recórrer indefugiblement a complicacions ortogràfiques que el castellà no necessita (per exemple el complicat sistema de *s*, *ss* i *z*) (*Joan Coromines a Joan Sales*, carta 44, 5 d'octubre de 1958).

Quan es pugui fer una lectura completa dels epistolaris que Josep Ferrer i Joan Pujadas estan publicant es podrà veure en conjunt el mestratge de Coromines i també les difícilíssimes relacions amb Ramon Aramon i Serra, que va ser el factòtum de l'Institut d'Estudis Catalans durant tots els llarguíssims i tristos anys de la dictadura franquista i de la prohibició de l'ensenyament de la llengua catalana en els mitjans públics i en les escoles:

Us prego que tingueu el que ara us diré en el secret més absolut. Ja us vaig dir un cop que hi ha en el si del Secció Filològica una discrepància profunda sobre l'orientació que cal donar a les normes directives de la nostra llengua; un membre és partidari d'una actitud rígida unitària, exclusivament barcelonina i purista a ultrança, i enfront d'ell hi ha un grup que és partidari de molta més flexibilitat en aquests sentits i de limitar al mínim necessari les interdiccions lingüístiques de tota mena, solament evitant de caure en la castellanització i en una anarquia dialectalitzant o individualista: ens fa por una excessiva llicència però no ens en fa menys l'encotillament de la llengua. Aquest grup comprèn tots els altres membres, en forma més o menys decidida; per part meua, en forma ben decidida. [...]

L'autoritat de l'Institut és un dic contra aquesta nova onada d'anarquia i apatuesament, però si no evoluciona cap a una actitud més tolerant, i cap a una línia més hàbil i elàstica que les preconitzades pel nostre secretari [Ramon Aramon i Serra], l'onada es botirà fins a engolir-nos a tots en un nou període anàrquic i confusionalista que pot ésser el cop de gràcia per a la causa de la nostra llengua literària, molt necessitada d'una força directiva i prestigiosa com la que podem donar-li nosaltres (*Joan Coromines a Francesc de B. Moll*, carta 105, 5 de desembre de 1959).

6. L'escriptor

En un comentari molt poc benvolent, l'escriptor Baltasar Porcel explica la raó per la qual l'entrevista que va fer a Joan Coromines l'any 1972 no es va arribar a publicar mai, diu:

Però hi havia temes al meu qüestionari que Coromines jutjava frívols o sense interès, d'altres que responia amb diguem-ne tecnicismes. Es pot veure en el que va redactar com a contestes, el 17 de setembre d'aquell 1972, i que ara publiquem. I tenen suc o un cert suc informatiu, si es vol, però els manca color. D'altra banda, jo havia fullejat els seus papers i diccionaris, em semblava millor el que havia redactat sobre filologia castellana, més cenyit, que sobre la catalana, més verborreic, però com ho podia enfocar de cara a ell i a *Serra d'Or*? *Serra d'Or* (542 [febrer 2005] 31).

Recordo que fa deu anys, amb motiu del norantè aniversari de Coromines, vaig escriure un treball per a una revista de Pineda que aleshores dirigia l'amic Joan Pujadas. Allí presentava l'«ardida piràmide» de Coromines; però resulta que per la màgia d'aquests follets que diuen que viuen en totes les impremtes, aquella «ardida piràmide» es va convertir en l'«àrida piràmide». El bunyol no va aparèixer publicat perquè el meu germà Josep Ferrer, que era el corrector de la revista, ho va poder pescar en les darreres proves. Penso que una de les aportacions més importants de Coromines a la llengua catalana del segle XX ha estat precisament el fet d'haver convertit aquesta àrida piràmide de la ciència lingüística en l'ardida piràmide que apareix en les seves obres.

Joan Coromines amb Ramon Gil. Parc d'Aigües Tortes (31-6-79).

Foto: Mascaró Passarrius

Tinc la sensació que Porcel no ha sabut veure que dins aquesta escriptura que ell anomena «més verborreica» hi ha una de les proses catalanes més brillants del segle XX, que ha estat capaç de transmutar la ciència lingüística en una mena d'art literari.

Els lectors del *DECat* poden trobar-se, sense gairebé adonar-se'n, dins un món on gairebé tot és possible: que els *tudons* esdevinguin *títols* (*DECat* VIII, 921b21), on el castellà pedestre es converteixi en *castellufo* (II, 319b58) o on ens trobem amb el gran lingüista estirant l'*art de bou*.

en primer lloc *l'art de bou o de parella*, i el gran *art* estirat des de terra per nombroses fileres de persones: a la Costa de Llevant, ultrala barca, els seus pescadors i els palers de la platja, hi solia participar una multitud d'homes i dones del poble, a qui després el paler repartia una petita part de peix (jo mateix havia pres part a St. Pol de Mar, en la flairosa operació, quan ja s'havia apagat el crepuscle estival, a la claror de la lluna) (I,436a15-23).

O, de cop i volta, se'ns poden fer trobadissos els bandolers de la història literària (i real) de Catalunya:

ASSOLIR, 'atrapar algú sol i indefens' [...]: Ara bé, totes les històries dels bandejats i els bandits dels nostres Ss. XVII-XVIII, que tant hem llegit, ens mostren arreu el mateix acabament o fatal amenaça: un dia atrapen a Don Joan i Donya Joana de Serrallonga, les forces d'ordre públic o sometent que els encerclen baixen a capturar-los...; els nobles i els innobles se senten constantment sotjats pel mateix pas: Moragues, Carrasclet, Roca-guinarda, Pau Gibert. Així neix el terme i ens el lliura amb aquest sentit, encara calent de sang i arcabussades, el lexicògraf [Lacavalleria 1695] que ha viscut en el període més roent d'aquell maldar.

No sospitèssim una seva ideació enginyosa. Comproven aquesta atmosfera els documents literaris més antics, que són, és clar, els de la cançó popular; pertot es tracta de captura de fugitius, sovint mal factors: «la gent me diuen: –Retira't, / que la justícia és aquí! / –Jo no temo a la justícia / ni ella me tem a mí. / *Adéu vila de Pineda, / que'm va llansà a perdre a mí!* / Ja me giro al meu darrera, / ja m'acaben d'assolí; / ja m'agafen pel gambeto; / –No't moguis, pel Rey! –van dî; / ja me lliguen y'm garroten, / ja me porten a Hostalrich, / a una presó tan fosca /—» (Fc. Pelai Briz, *Cansoner v*, 253, «Lo Pres d'Hostalrich»).

Fer una valoració de conjunt de l'enorme treball que Joan Coromines va dedicar a la llengua catalana no és pas una tasca fàcil: Coromines ha estat probablement la persona que ha tingut un coneixement més global de la llengua catalana de tota la història de la nostra cultura. Mai una sola persona no havia tingut un coneixement de primera mà de tots els parlars vivents de la llengua i de les fonts històriques que documenten l'accés a l'escriptura d'una realitat lingüística que esdevindrà, amb els segles, la llengua catalana fins al segle XX. Aquest segle XX que ell va poder viure com a observador privilegiat: al costat de Fabra –el geni que va ser capaç de normalitzar la llengua i de convertir-la en un instrument infinitament apte per a expressar qualsevol realitat–, de qui va ser el deixeble predilecte i el successor, i des de l'exili, a la Universitat de Chicago, intentant orientar les directrius que havien de guiar una llengua que no s'ensenyava a les escoles i que no tenia accés als mitjans públics de comunicació.

Les seves obres, escrites a rajaploa –com jo vaig tenir ocasió d'observar al llarg dels anys que vaig tenir el privilegi de treballar al seu costat en el seu despatx de Pineda de Mar– ens manifesten el Joan Coromines escriptor d'una prosa brillant i modèlica emprada per a tractar temes de lingüística històrica, que per naturalesa són força complexos i àrids.

El 4 de febrer de 1978, Joan Coromines va ser investit doctor *honoris causa* per la Universitat de la Sorbona de París, juntament amb el gran escriptor argentí Jorge Luis Borges. La fotografia que va publicar la premsa, que va ser recollida per Joan Pujadas dins *l'Àlbum Joan Coromines*, ens mostra aquests dos mestres del segle XX: Coromines, el *senyor de les paraules*, i Borges, el *senyor de la literatura*. La fotografia és tot un símbol: l'art literari no pot existir sense les paraules que el fan possible. Coromines va treballar –potser més que ningú en el segle XX– per salvar els mots de la llengua catalana des de la ciència i des de la vida.◆

Armand Quintana i

PILAR CABOT

Manlleu i el carrer Rusiñol: dos noms emblemàtics en la vida de l'Armand. Allí hi visqué les trapelleries d'infant, les primeres alegries i, tot just a partir de l'adolescència, els seus primers grans dolors: la mort del pare, la guerra, el desbordament del riu, la malaltia i la mort de la mare... La joventut, però, sap refer-se i el petit de can Tori, com tants joves de l'època i en ple remolí de les més adverses circumstàncies, va tirar endavant.

Al cap dels anys, en 1983, l'Armand feia el primer pregó de la Festa Major de Manlleu i recordava: «Vam crear la Penya Trukoff. Planejàvem facècies insòlites per divertir el personal en una època ben poc divertida.»

Quan tenia vint-i-set o vint-i-vuit anys, i per motius de feina, va traslladar la seva residència a la capital d'Osona. Vic, aleshores, tenia fama de ciutat tancada i es deia que els forasters, ni que fossin del poble del costat, no eren gaire ben rebuts. Pel que fa a l'Armand, no sols no es va deixar impressionar per la brama, sinó que molt aviat es convertia en un element indispensable en les tertúlies dels anomenats «savis de la Granja».

Una ja profunda consciència sobre el país, la llengua i la cultura el van fer decidir a una activitat prou compromesa. Dins la negra nit del franquisme, ell i altres joves es van lliurar a la lluita per la represa cultural, a la lluita per assolir l'ensenyament del català, a la lluita per recuperar els signes d'identitat del nostre poble.

Un incís: quan, en aquesta mateixa revista, vaig llegir l'article que Albert Jané dedica a Josep Ibáñez i Senserrich vaig experimentar una sensació coneguda, gairebé familiar; i és que l'Armand me n'havia parlat molt, de l'Ibáñez, de la M. Eugènia Dalmau, de la JAEC, dels exàmens de català... Sobretot ho explicava a molta gent jove per a la qual l'Armand era una referència; joves que sovintejaven casa nostra i que s'abeuraven de la història del país en una font que sempre va ser viva i generosa.

Em penso que l'Armand havia obtingut tots els certificats i tots els títols possibles de cara a ser mestre de llengua i literatura catalanes. Ensenyar, a tots nivells, la nostra llengua va ser la seva gran passió, i en dir «a tots nivells» dono a la frase el seu significat més ample. Poeta i narrador com era, va sacrificar la creació posant la tasca didàctica en primeríssim lloc.

Però l'Armand va ser també un activista cultural. Enumerar les seves realitzacions és tasca poc menys que exhaustiva. Amb motiu de la seva mort els mitjans de tot Osona han redactat un munt d'articles i han emès un seguit de vídeos que reflecteixen prou bé una vida consagrada a la cultura del